

Д-р ЈОВ. Ф. ТРИФУНОСКИ

СРЕДЊЕВЕКОВНА ЖУПА ИНОГОШТА

(Са 3 слике у тексту)

Из историских извора познато је да је између 1402 и 1423 године српски *ћесар Угљеша*, син севастроката Влатка, по очинском наслеђу био феудални господар трију жупа — *Врање, Иногошта и Прешева* („Вранју, Иногоштоу и Прѣшево“). Поменути Угљешина област налазила се између српске деспотовине с једне, и области кнежева, који беху непосредно потчињени султану, с друге стране. Тачније она је лежала, како истиче *К. Јиричек*, у прелазном крају из Јужне Мораве у област Вардара¹).

Данас постоје у сливу Јужне Мораве јужно од Грделичке Клисуре два суседна градска и стара насеља — Врање и Прешево. Око њих леже истоимене котлине, које представљају две наше напред поменуте српске средњевековне жупе. Настаје питање где се тачно налазила трећа српска жупа, раније звана Иногошта.

Досадашња мишљења о положају жупе

Питање положаја средњевековне жупе Иногошта почело је привлачити пажњу наших научних радника од друге половине прошлог века.

Први је *Ст. Новаковић* у свом раду „Ново Брдо и Врањско Поморавље у историји српској XIV и XV века“ 1879 године о положају жупе Иногошта објавио следеће: „О простору Виногоште (стара Иногошта) сазнао сам, све добротом г. ђен. К. С. Протића“. По извештају поменутог генерала „Виногошта је предео од Владичина Хана па до Облака и све док не почне Пољаница . . . У Виногошту су: Лепеница (река), Кукавица, Плачевица (Пљачкавица) — планине. — Од села у Виногошту иду: Класинце, Бојин дел, Сена (Обличка Сена) горња и доња, Гумериште, Островица, Тесовиште, Јаовац, Стубал, Прибој, Моштаница, Бизвиште, Лепеница, Мазараћ, Дреново, Кацапун, Куново, Калиманце, Билановце, Сува Морава, Гор. и Д. Јабуково, Рдово, Брестово и Костомлатица“²). Сличну потврду о положају жупе Иногошта *Ст. Новаковић* је добио и од *А. С. Јовановића*,

тадашњег судије крушевачког. По Јовановићу „Виногошта почиње северно од Врања, па се спушта код Владичиног Хана у Мораву; у њу спадају тридесет села, како што су: Рашка, Балиновце, Моштаница, Мечковац, Мазараћ, Стубаљ, Јовац, Бегановац, Белишево итд.“³). Ст. Новаковић наведени положај Иногошта, одређен у извештајима ђенерала Протића и судије Јовановића, сматра поузданим⁴).

Ј. Х. Васиљевић 1896 године, не наводећи никаквих чињеница, истиче као и Ст. Новаковић, да је Иногоште — „што се данас зове Виногош“ — предео који лежи у Врањској котлини између Грделичке Клисуре (или Дервенске Клисуре) на северу до врањских села Прибоја и Мазараћа на југу. Поменути предео, даље наводи Хаџи Васиљевић, пружа се од Јужне Мораве на истоку до области Пољанице на западу⁵).

Р. Николић у свом раду „Пољаница и Клисура“, објављеном 1905 године, наводи да граница Пољанице према југу и истоку иде развођем Јужне Мораве и Ветернице. Поменуто развође одваја Пољаницу од области Виногошта или Иногошта и околине Врања⁶). Одређивање положаја Иногошта код Р. Николића је такође без чињеница и углавном исто и код ранијих писаца.

После горњих расправа објавио је и Ф. Каниц у свом делу „Serbien . . .“ 1909 године неколико реди, који се тичу положаја жупе Иногошта. Он наводи да од ушћа Лепенице у Ј. Мораву води „ein fahrbarer Hochweg durch den altserbischen Gau Inogošta über die 840 m ansteigende Trpezica in die westliche bergige Poljanica“^{6a}). Као што се види и његово одређивање положаја Иногошта углавном је исто као и код предходних писаца.

Поменути Р. Николић изнето мишљење о положају Иногошта поново потврђује и 1912 године. Тада је он уз своју студију „Крајиште и Власина“ приложио карту испитане области и суседних крајева на којој је записао предеоно име Виногоште. Ово име је употребио за северозападни део Врањске котлине између Врања и Владичиног Хана лево од Јужне Мораве⁷).

Ј. Цвијић 1922 године уз свој рад „Метанастизичка кретања, њихови узроци и последице“ додао је карту о пореклу становништва. На поменутој карти предеоно име Иногоште стављено је за исти северозападни део Врањске котлине⁸) као што је случај и код његовог ученика Р. Николића.

На специјалној карти Југославије, лист „Врање“ у размери 1:100.000 (репродукована 1925 године), записано је предеоно име Иногоште. Оно се протеже између врањског села Моштанице на југу и села Суве Мораве на северу. Поменуто ознака на специјалној карти слична је као и на наведеним картама Р. Николића и Ј. Цвијића.

И на најновијој карти Географског института Југословенске армије („Карта Федеративне Народне Републике Југославије“, лист број 11) у размери 1:500.000 налази се предео име Иногоште. Оно је стављено за исти део Врањског Поморавља као и на поменутом листу „Врање“ из 1925 године.

Предње напомене су све, колико је мени познато, што се о положају жупе Иногошта код нас до сада знало. Као што се из њих види, *постоји само једно гледиште* о положају жупе Иногошта засновано у суштини на Новаковићевом схватању. По томе гледишту Иногошта је данашња *источна падина планинског гребена Облик — Кукавица*, који одваја северни део Врањске котлине на истоку од области Пољанице на западу.

Али досадашња одређивања положаја поменутог средњевековног предела углавном нису резултат специјалног и систематског научног испитивања, нити су резултат већег познавања свих области у сливу Јужне Мораве. У недостатку конкретних чињеница полазило се од произвољних претпоставки, често добијених од нестручњака, и на основу њих изводили су се довољно неосновани закључци. Обично један писац или картограф ослањао се на мишљење другог ранијег. Ауторитет Ст. Новаковића утицао је углавном на све касније писце.

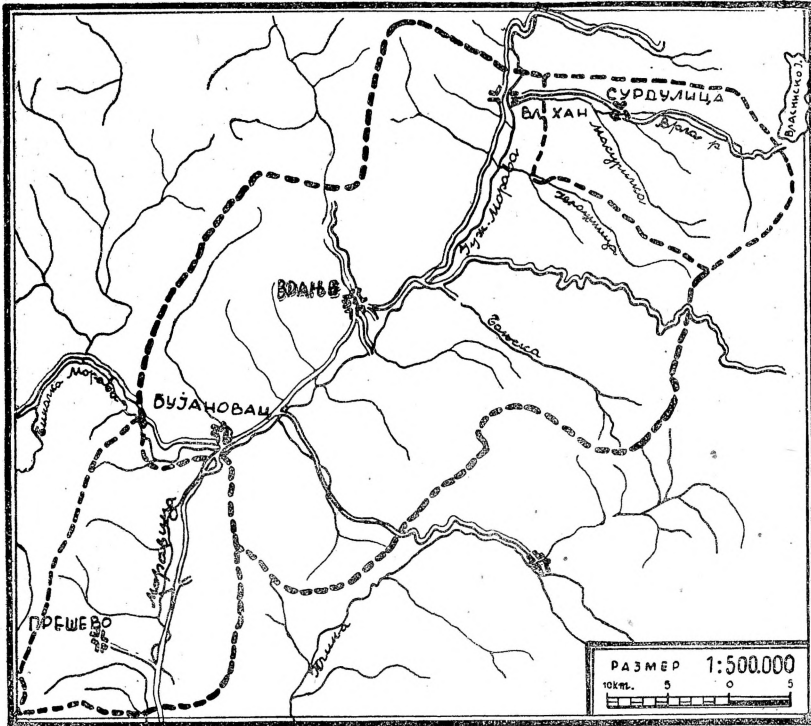
Нови подаци о положају жупе

За време школских одмора 1951, 1952 и 1953 године имао сам прилике да пропутујем сву област у сливу Јужне Мораве јужно од Грделичке Клисуре и да извршим географска испитивања у свима њеним деловима и у свима насељима. На путовањима дошао сам до нових података, који својом садржином пружају нове елементе о положају средњевековне жупе Иногошта.

Најпре сам се по селима између Врања на југу и Грделичке Клисуре односно Владичиног Хана на северу, лево од Јужне Мораве, распитивао у народу да ли у томе делу Врањске котлине, како се до сада претпостављало и закључивало, постоји предеони назив Иногошта или Виногоште. Али сви старији становници изјављивали су да нису никада чули да им се предео звао Иногошта ни Виногоште. Они живе, како кажу, у крају који ни у чему, па ни у имену, није дељив од Врањске котлине.

Факти: прво да Врањска котлина од своје границе са Прешевском котлином на југозападу до Грделичке Клисуре на североистоку чини једну јасну целину⁹⁾ у којој се не могу морфолошки одређивати и разликовати две средњевековне жупе (жупа Врање и жупа Иногошта); друго, изјава старијих становника да им је предеони назив Иногошта,

Иногоште или Виногоште потпуно непознат; и треће, досадашње означавање под Иногоштем не читаве котлинске области већ стране једног планинског гребена, дали су ми повода да размишљам не би ли се поменута жупа Иногошта требала тражити негде изван праве Врањске котлине, а у њеној непосредној близини.

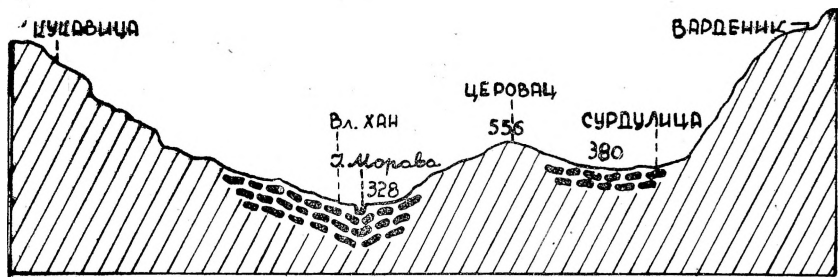
Сл. 1. — Област Врањског Поморавља подељена у три котлине: Прешевску на ЈЗ, Масуричку на СИ и Врањску у средишњем делу.

Података за ово моје ново одређивање положаја Иногошта има. Најпре у Врањском Поморављу, с погледом на рељеф, јасно се разликују три дела: доњи, средњи и горњи. Доњи је мали и он се поклапа са Масуричком котлиницом која лежи на северо-истоку око Врле, десне притоке Јужне Мораве. Средњи је највећи и најглавнији: он је претстављен Врањском котлином. Горњи део чини Прешевска котлина, која лежи на југозападу (в. сл. 1).

У Масуричкој котлиници, као и у осталим поменутим котлинама, разликује се котлинско дно високо око 380 м и котлински оквир. Висина оквира на западу према Врањској котлини није знатна јер износи око 560 м (гребен Церовац),

док на истоку ову котлиницу заграђује гребен планине Варденика висок 1875 м (врх Стрешер). Јасне су морфолошке границе Масуричке котлинице и на осталим странама (в. сл. 2).

Даље, у Масуричкој котлиници код старијих становника постоји традиција да је у „старо време“ у њој лежало градско насеље (био „стар град“). Оно се звало Иногоште, а неки кажу још Виногош и Виногоште¹⁰). Поменуто градско насеље налазило се лево од Врле на њеном изласку из клисуре, односно на местима Луг и Вињага где су сада поједини воћњаци и баште становника младе варошице Сурдулице. Иногоште је, како се наводи у народу, имало познат манастир на месту данашње цркве суседног села Доњег Романовца¹¹). Изнад насеља диже се Романовска Главичица или Градиште (лево од Романовске Речице) на којој је било саграђено утврђење. Иногоште је према њему претстављало подграђе, а његови становници у случају напада повлачили су се у утврђење. За време Турака једном је била „нека велика бежанија“ и тада је градско насеље Иногоште уни-

Сл. 2. — Профил кроз Масуричку котлиницу на истоку и северног дела Врањске котлине на западу.

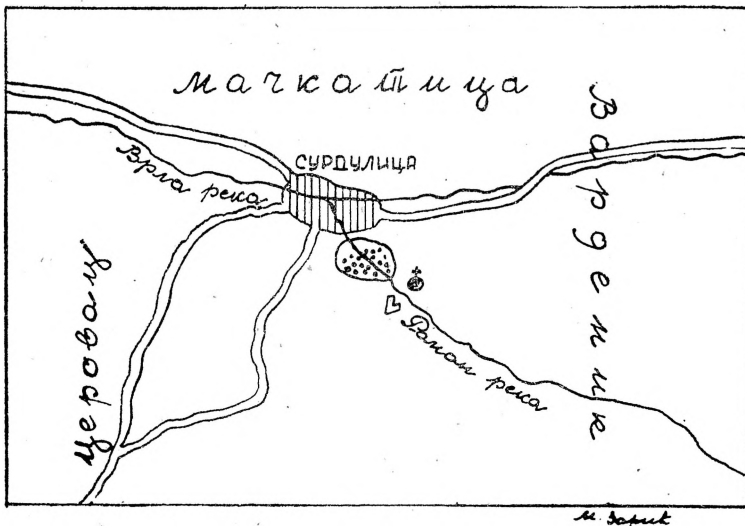
штено. По свему изгледа да је то било доста давно. Остаци од тога насеља (темељи од кућа, земљане водоводне цеви и друго) ископавали су се у плавинском материјалу на југоисточној ивици Сурдулице идући према поменутом суседном селу Доњем Романовцу (в. сл. 3). Већи остаци од старина нису могли да се одрже, пошто су куће у овом крају биле слабе. На иногошком Градишту налазе се трагови опкопа данас добрим делом засути земљом, али ипак довољно приметни.

Старо насеље Иногоште било је привредно средиште за данашњу релативно веома плодну Масуричку котлиницу, јер је лежало на месту где се сустичу три важна пута. То су: источни, који води за Власину и у народу звани Цариградски Пут, југозападни, који води за Врање, и западни, који води преко данашњег Владичиног Хана за Пољаницу и за

Грделичку Клисуру. После расељавања старог насеља Ино-гошта неко време под Турцима привредни центар данашње Масуричке котлинице постало је Врање. Иза ослобођења од Турака, пошто је положај за градско насеље на селишту ранијег Иногошта био тако повољан, 1887 године основана је нова варошица. То је данашња Сурдулица¹². Сурдулица је раније лежала као мало српско, а од 18 века као арбанашко-циганско село у непосредној близини иногошког селишта.

Привредно-географске одлике Масуричке котлинице

Мада простором мала, Масуричка котлиница морала је раније бити доста знаменита по својим привредним одликама.

Сл. 3. — Скица околине Сурдулице; простор са тачкицама означава положај старог насеља Иногошта, а у близини су означена места старог манастира и утврђења.

На котлинској равни око Врле, Романовске Речице и других токова одувек су добре њиве са влажним културама и ливаде. Оне су у средњем веку па и данас од великог значаја за развитак насеља и за становништво. На блажим котлинским падинама раније су била, па и сада су жита; затим веома су значајни воћњаци који претстављају знатан део сеоске привреде.

Осим тога ова је жупа била позната и са гајењем много ситне стоке. Лети у Масуричкој котлиници има изобилне паше на Варденику. Зими је за исхрану стоке припремано сено са ливада око Врле и прилагођавани су лис-

ници у довољним количинама. Добри услови за сточарство привлачили су и поједине сточаре Влахе. Њихова стока лети је проводила по околним планинским гребенима, док је зими чувана у пољским селима Житорађи, Прекодолцу, Декутинцу и другим.

Трећи и врло значајан привредни извор у овој котлиници били су рудници. Еруптивни терењ у клисури Врле богат је гвожђем. Руда гвожђа вађена је у старо српско време па и касније под Турцима све док се није почела осећати оскудица у шумама, које су биле горући материјал¹³). Од развијеног рударства претежно средновековне српске државе, остало је у овој области пуно трагова: наилази се на стара испиралишта, напуштене поткопе, згуру и др. Осим рудника гвожђа испирано је и злато у долини Јелашничке Реке код данашњег села Грамађе. Када су постојале рударске насеобине Масуричка котлиница је претстављала густо насељен¹⁴) и богат рударски крај. Трагови старе рударске традиције још су живо очувани у топономастици (Самоков, Вигњиште, Згура итд).

И везе са суседним областима, како је истакнуто, су добре. Долином Врле води главни пут чија је важност била велика у средњем веку и за време Турака. Овај је пут био најкраћа веза између Врањског Поморавља и Цариграда. Он је и данас од значаја за економски живот овог краја. Поменутам путем су прошли Турци када су освојили Врањску котлину. Са долином Јужне Мораве Масуричку котлиницу спајају два добра пута: један избија код Владичког Хана на западу, а други год Врања на југозападу.

Поменуте повољне привредне и саобраћајне прилике у старини чинили су живот Масуричке котлинице угоднији и омогућавали су становништву да дође до извесног материјалног богатства. Колико је ова жупа привлачна по својој питомости и родности показује факт да су се за време Турака у њој образовала и велика муслиманска села, претежно арбанашка. Масуричка котлиница уопште претставља једну заокружену географску и привредну целину па је у њој, као и сада, морало и у средњем веку постојати неко градско насеље.

Закључак

Чињенице: да се у сливу Врањског Поморавља морфолошки разликују три јасне целине и то Врањска, Пршевска и Масуричка котлина; да је у последњој котлиници на месту садашње младе варошице Сурдулице постојало старо градско насеље звано Иногоште; и повољни привредно-географски услови Масуричке котлинице са старим рударским радовима и са раскшћем од три важна пута — дају могућност да

претпоставимо: да стару средњевековну жупу Иногошта не треба као до сада одређивати у северозападном делу Врањске котлине где лежи падина гребена планине Облик—Кукавица, већ њу треба тражити у суседству на истоку, тојест у данашњој Масуричкој котлиници.

По старом градском насељу у средњем веку данашња Масуричка котлиница звала се иногошком жупом. Од главних насеља тада су добили називе и суседне жупе око Врања и Прешева. Своје садашње име Масуричка котлиница добила је углавном од краја 18 века¹⁵⁾. Тада су се у њеном селу Масурици постепено осилили досељени муслимански Арбанаси, главни носиоци турске државне власти у овом крају. Они су до ослобођења од турске власти 1878 године држали већи део плодне котлинске равни сада зване Масуричко Поље; затим су имали простране шуме и паше на котлинском оквиру. Село Масурица, пред крај турске владавине, као што се зна, постало је најпознатије насеље у североисточном делу Врањског Поморавља

Далеко сам од помисли да тврдим да сам сада дефинитивно решио питање положаја средњевековне жупе Иногошта. Овај прилог има више за циљ да укаже на сложеност проблема и да пружи извесне нове и до сада неуочене географске и друге констатације учињене на терену. Оне својом садржином претстављају елементе, које треба узимати у обзир при будућим опсежнијим студијама, предузетим у првом реду од историчара, археолога и других научних радника. Тек тада ће се питање положаја старе српске жупе Иногошта коначно решити и то надам се у оном смислу како је и овде изложено.

Надам се да ће ова проматрања и излагања бити од користи и интереса за оне који сарађују на решавању сличних научних проблема, као и за оне које интересују наше области уопште.

ПРИМЕДБЕ

¹⁾ К. Јиричек: Историја Срба, књ. II, стр. 101, књ. IV, стр. 93, 109, Београд 1923; Ј. Х. Васиљевић: Ка историји града Врања и његове околине, Годишњица Николе Чупића, књ. XVI, Београд 1896, стр. 271, 272.

²⁾ Годишњица Николе Чупића, књ. III, Београд 1879, стр. 310 — Приликом читања рада читаоц се треба служити секцијом „Врање“, размер 1:100.000.

³⁾ Ibid., стр. 310, 311.

⁴⁾ Упоредити о томе Ст. Новаковић: С Мораве на Вардар, Годишњица Николе Чупића, књ. XIII, Београд 1893, стр. 5.

⁵⁾ Нав. дело, стр. 298.

⁶⁾ Насеља Српских Земаља, књ. III, стр. 4.

^{6a)} F. Kanitz: Serbien, Land und Bevölkerung, II Band, Leipzig 1909, str. 261.

- 7) Насеља Српских Земаља, књ. XIII, карта у прилогу.
- 8) Насеља и порекло становништва, књ. 12, карта у прилогу.
- 9) Упоредити Б. Ж. Милојевић: Главне долине у Југославији, Београд 1951, стр. 334—336.
- 10) 1894 године дошао је да посети Сурдулицу Александар Обреновић. Тада је на улазу у варошицу био стављен натпис: „Добро дошли мили господару, веселе се Иногоштани стари“ (казивање Т. Радојчића, пензионера из Сурдулице и других). — Ј. Х. Васиљевић на једном месту истиче да је историски назив Виногош код становника Сурдулице раширио после ослобођења од Турака нишки епископ Нестор (Нав. дело, стр. 288). Ово Хаџи-Васиљевићево тврђење по свему је веома произвољно.
- 11) Црква у Доњем Романовцу зидана је 1923 г. и посвећена св. Пантелемону (9. VIII). Манастир који је ту раније лежао у народу зове се „Роман“ или „Св. Роман“. Овај манастир некада је имао пространу шуму на Врденику. Њу су касније присвојили досељени сурдулички Арбанаси и Сулејман бег, власник чифлика у Доњем Романовцу. Сулејман бег био је син врањског Хусајин паше (1826—1842). — Овде наводимо да је постајао Манастир Св. Роман (Ваведење) и у алексиначком округу, по предању из доба кнеза Лазара. У рушевинама до 1795 г., затим обновљен (Гласник Географског друштва, св. 7/8, стр. 217).
- 12) Ј. Цвијић: Антропогеографски проблеми Балканског Полуострва, Насеља Српских Земаља, књ. I, Београд 1902, стр. ХCVIII.
- 13) Р. Николић: Крајиште и Власина, Насеља Српских Земаља, књ. VIII, стр. 46.
- 14) По народној традицији, за време српских рударских радова, долина Врле била је врло густо насељена: „налазила се кућа поред куће од данашње Сурдулице па све до Власине“.
- 15) Назив Иногошта за предео изгледа да се изгубио са нестанком већег дела старог српског становништва из околних села. То се могло догодити крајем 17 века. У 18 и 19 веку, место исељених старих Срба, у плоднија и важнија села масуричке котлинице населили су се муслимански Арбанаси и муслимански Цигани.

D-r Jov. F. Trifunovski

THE MIDDLE AGED ŽUPA INOGOŠTA

Summary

According to the historical data it is known that between 1402 and 1423 the Serbian suzerain Uglješa ruled over three districts (župa)—Vranje, Inogošta and Preševo. As Iriček points out, these districts of Uglješa were situated on the boundary between the environs of Južna Morava and Vardar.

Nowadays along the river-basin of Južna Morava south ward of Grdelička Klisura there are two neighbouring old city settlements: Vranje and Preševo. Round them spread the basins with the same names which were the above mentioned middle aged districts. There arises a question as to the exact position of the third župa, the so called Inogošta.

In our science so far there is only one standpoint, concerning the location of župa Inogošta. According to it Inogošta was the present eastern slope of the mountain range Oblik—Kukavica, which separates the northern part of Vranje basin in the east from the region Poljanica in the west.

The localization of that middle aged territory made till now in general was neither the result of a special and systematic scientific research, nor of a greater acquaintance with all the districts in the river-basin of Južna Morava. Due to the lack of actual facts the arbitrary hypotheses, taken often from non-specialists have served as the source of unbiased conclusions.

During the summer holidays in 1951, 1952 and 1953 I had the chance to travel over the whole territory of the river-basin of Južna Morava, southward of Grdelička Klisura, and to make some geographical researches into all of its parts and settlements. While on these tours I found out some new pieces of evidence which gave new elements concerning the location of the middle aged župa Inogošta.

The facts, that in the river-basin of Morava round Vranje easily can be distinguished three, morfological deals i. e. the basins of Vranje, Preševo and Masura; that in the latter little basin, at the place where the recent town Surdulica lies today, the old city settlement Inogošta has been; and the very suitable economical and geographical conditions in the little basin of Masura, with the old mining works, and the crossing of three main roads — all that make us think that the old middle aged župa Inogošta must not be looked for in the north-western part of the basin of Vranje, where the eastern slope of the mountain range Oblik-Kukavica lies, but we must search for it in the present little basin of Masura.

That little basin of Masura has been called Inogoška župa, along the old city settlement of the middle ages. The neighbouring districts of Vranje and Preševo have also derived their names from the main settlements. The little basin of Masura completely got its present name at the end of the XVIIIth century.